

**ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกของ
เกษตรกรตำบลบางยาง อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร**
**Factors Related to Good Agricultural Practice (GAP) for Cut – Flower Orchids of Farmers,
Bang Yang Sub – District, Krathum Baen District, Samut Sakhon Province**

ศิริภา คำลอย¹ พัชรารัตน์ ศรีบุญเรือง¹ และสาวิตรี รังสิภัทร¹
Sivipha Kumloi¹, Patcharavadee Sriboonruang¹ and Savitree Rangsiaph¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม 3) ปัจจัยเกี่ยวกับการใช้สารเคมี 4) การเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกล้วยไม้ 5) การปฏิบัติตามเกษตรที่ดีที่เหมาะสม (GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก และ 6) ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยเกี่ยวกับการใช้สารเคมี และการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกล้วยไม้ กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกของเกษตรกร เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ จำนวน 128 ราย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าไคสแควร์ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 52.10 ปี มีระดับการศึกษาในชั้นประถมศึกษา มีประสบการณ์ในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ 20.18 ปี รายได้จากการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้เฉลี่ย 62,270.37 บาท/ไร่/ปี รายจ่ายในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ของเกษตรกร เฉลี่ย 26,600.17 บาท/ไร่/ปี จำนวนพื้นที่ในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ เฉลี่ย 9.21 ไร่ จำนวนแรงงานในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ เฉลี่ย 1 – 3 คน ใช้ปุ๋ยเคมีเร่งการเจริญเติบโตของต้นกล้วยไม้ เฉลี่ย 4 ครั้ง/เดือน ใส่อาหารเสริม (เร่งราก/ขนาดดอก/บำรุงต้น/บำรุงสี) เฉลี่ย 3.75 ครั้ง/เดือน และใส่สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช เฉลี่ย 4.71 ครั้ง/เดือน ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกล้วยไม้จากสื่อเฉพาะกิจมากที่สุด การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับปฏิบัติตามคำแนะนำ ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ระดับการศึกษา ตลาดรองรับ รายจ่ายจากการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ จำนวนพื้นที่ในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ และจำนวนแรงงานในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 และ 0.01

คำสำคัญ: การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก เกษตรกร กล้วยไม้ จังหวัดสมุทรสาคร

Abstract

The objectives of this research were to study; 1) demographic factors, 2) economic and social factors, 3) using chemical substance factors, 4) media exposure to information of orchids factors, 5) good agricultural practice (GAP) for cut – flower orchids and 6) relationship between demographic factors, economic and social factors, using chemical substance factors, media exposure to information of orchids factors, with good agricultural practice (GAP) for cut – flower orchids of Farmers. Data were collected by using interview schedule. Samples were 128 farmers, Statistical analysis were frequency, percentage, mean, standard deviation, minimum, maximum and chi-square. The results showed that most flower – orchids farmers were male, average age 52.10 years old, attaining an elementary education.

¹ ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

The average experience were 20.18 years. Most of the famers earned income from orchids cultivation with the average 62,270.37 Baht/rai/year. The average expense of orchid cultivation was 26,600.17 Baht/rai/year. The average areas of orchids cultivation were 9.21 Rai, labors were 1 – 3 persons. chemical fertilizers accelerate the growth of orchid with the average 4 times/month; supplement (rooting/flower size/nourishing) with the average 3.75 times/month; pesticides with the average 4.71 times/month. most farmers got information of orchids from specialized media, most farmers never receiving information from online media. The overall average good agricultural practice (GAP) for cut – flower orchids was practicing according to an advice. The testing of hypotheses indicted educational level, marketing, expense of orchids cultivation, areas of orchids cultivation and labors with the good agricultural practice (GAP) for cut – flower orchids cultivation at 0.05 and 0.01 level of significance.

Keywords : good agricultural practice (GAP) for cut – flower orchids, farmers, orchids, Samut Sakhon province

คำนำ

ในปัจจุบันการบริโภคผลผลิตดอกไม้ทั่วโลกถือเป็นสิ่งสำคัญ มูลค่ากว่าหมื่นล้านบาทต่อปี และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในทุกๆปี โดยประเทศไทยมีการส่งออกกล้วยไม้มีมูลค่ามากกว่า 5 หมื่นล้านบาท กล้วยไม้จึงนับเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญชนิดหนึ่งของประเทศไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประกาศใช้ มาตรฐานสินค้าเกษตร (การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับกล้วยไม้ตัดดอก) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 ซึ่งกำหนดให้เป็นแนวปฏิบัติสำหรับผู้ผลิตกล้วยไม้ของไทย ซึ่งมีเกณฑ์ที่สำคัญคือ การจัดการสุขลักษณะภายในแปลง การใช้สารเคมีให้ตรงกับศัตรูพืช รวมทั้งการดูแลสุขภาพคนงาน (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2552)การผลิตแบบเกษตรดีที่เหมาะสม (good agricultural practice : GAP) เป็นระบบการจัดการกระบวนการผลิตทางการเกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิตปลอดภัย มีคุณภาพ และเป็นการเกษตรที่ลดการใช้สารเคมีต่างๆ เพื่อความปลอดภัยในสุขภาพของเกษตรกรและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น เพื่อเป็นการลดการใช้สารเคมีเพื่อลดปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และเป้าหมายรัฐบาลตามแผนยุทธศาสตร์ การแข่งขันกล้วยไม้ไทยในตลาดโลก พ.ศ.2554 – 2559 ที่ต้องการขยายตลาดการส่งออกกล้วยไม้ไทย การผลักดัน และส่งเสริมให้เกษตรกรดำเนินการผลิตกล้วยไม้ตามแบบเกษตรดีที่เหมาะสม จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสร้างโอกาสให้เกษตรกรสามารถผลิตสินค้าที่ได้มาตรฐานและเป็นที่ต้องการของตลาด (สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร, 2557)

ความนิยมกล้วยไม้ของไทยแบ่งออกเป็นตลาดเอเชีย ได้แก่ ญี่ปุ่น จีน และ อินเดีย โดยมีญี่ปุ่นเป็นตลาดใหญ่ที่สุด มีความต้องการดอกกล้วยไม้สีอ่อน ทรงกลม ช่อยาว ส่วนตลาดยุโรป ได้แก่ อิตาลี และเนเธอร์แลนด์ โดยมีอิตาลี เป็นลูกค้าที่สำคัญ มีความต้องการดอกกล้วยไม้สีขาว และสีเข้ม ช่อยาว ส่วน ตลาดอื่นๆ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย สำหรับประเทศคู่แข่งของกล้วยไม้ไทย คือ มาเลเซีย และ สิงคโปร์ (กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, 2558) แหล่งปลูกกล้วยไม้ที่สำคัญของประเทศไทย ได้แก่ กรุงเทพมหานคร นครปฐม สมุทรสาคร นครบุรี และราชบุรี รวมถึงบริเวณจังหวัดกาญจนบุรี ปทุมธานี สุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยา และชลบุรี เนื่องจากมีสภาพภูมิอากาศเหมาะสมกับการเจริญเติบโตของกล้วยไม้ มีแหล่งน้ำที่สมบูรณ์ และการคมนาคมขนส่งสะดวก ตำบลบางยาง อำเภอกะพุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ในทางธุรกิจขนาดใหญ่ของประเทศ ตำบลบางยางมีพื้นที่ปลูกถึง 1,615 ไร่ และมีเกษตรกรผู้ปลูกกล้วยไม้ 221 ราย (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2559)

ปัจจุบันการผลิตกล้วยไม้ของไทยและในพื้นที่การปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ในอำเภอกะพุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ประสบปัญหาหลายเรื่อง โดยเฉพาะคุณภาพสินค้าที่ไม่สม่ำเสมอ มีการปนเปื้อนศัตรูพืช เช่น เพลี้ยไฟ ทั้งยังมีปัญหา

การขนส่งสินค้าไม่ตรงเวลาและต้นทุนค่าขนส่งสูง ขณะเดียวกันปัจจัยการผลิตกล้วยไม้ยังขยับตัวเพิ่มขึ้น ที่สำคัญยังมีปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้เกษตรกรได้รับความเดือดร้อน จนรัฐบาลต้องระดมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรผู้ปลูกกล้วยไม้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2558) ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งศึกษา ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกของเกษตรกรตำบลบางยาง อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะสามารถนำไปใช้เป็นแนวในการพัฒนาให้เกษตรกรตำบลบางยางได้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก เพื่อเป็นแนวทางให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเกษตรกรในการนำไปพัฒนาและส่งเสริมการปลูกกล้วยไม้ตามเกษตรที่ดีที่เหมาะสมสำหรับกล้วยไม้ตัดดอกในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

งานวิจัยนี้ ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับกล้วยไม้ตัดดอกของเกษตรกรตำบลบางยาง อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ประชากร ได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกกล้วยไม้ตัดดอก จำนวน 188 ราย คำนวณขนาดตัวอย่าง โดยใช้การคำนวณจากสูตรของ Yamane (สุรินทร์, 2553) จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ได้ คือ 128 ราย ผู้วิจัยเลือกใช้การสุ่มแบบบังเอิญ (accidental sampling) การเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการเข้าไปสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกกล้วยไม้ตามสวนกล้วยไม้หรือบ้านของเกษตรกรเพื่อทำการสัมภาษณ์ เกษตรกรจนครบตามจำนวนที่กำหนดไว้ คือ 128 ราย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บและรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วย คำถามปลายปิด (closed question) และคำถามปลายเปิด (open-ended question) ตรวจสอบความเที่ยงตรง (validity) ของเครื่องมือโดยให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน และปรับปรุงแก้ไข จากนั้นได้นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (try out) กับกับเกษตรกรผู้ปลูกกล้วยไม้ในตำบลหนองนกไข่ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 30 ราย ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียงและที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน 30 ชุด ทดสอบความเชื่อมั่นได้ (reliability) ได้ค่า Cronbach's alpha เท่ากับ 0.886

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลกำหนดการวัดแบบอันตรภาคชั้น (interval scale) (สุรินทร์, 2553) วัดจากการปฏิบัติตามเกษตรที่ดีที่เหมาะสมสำหรับกล้วยไม้ตัดดอกได้แก่ มาตรฐานสินค้าเกษตร (การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับกล้วยไม้ตัดดอก) ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ปฏิบัติตามคำแนะนำ ปฏิบัติตามคำแนะนำบางครั้ง ไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำ โดยให้คะแนนระดับการปฏิบัติดังนี้

ระดับปฏิบัติตามคำแนะนำ	=	2	คะแนน
ระดับปฏิบัติตามคำแนะนำบางครั้ง	=	1	คะแนน
ระดับไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำ	=	0	คะแนน

เกณฑ์การแปลความหมายแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

คะแนนเฉลี่ยระดับการปฏิบัติ	1.34 – 2.00	หมายถึง	ปฏิบัติตามคำแนะนำ
คะแนนเฉลี่ยระดับการปฏิบัติ	0.67 – 1.33	หมายถึง	ปฏิบัติตามคำแนะนำบางครั้ง
คะแนนเฉลี่ยระดับการปฏิบัติ	0.00 – 0.66	หมายถึง	ไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำ

ในการหาความสัมพันธ์โดยใช้สถิติ chi-square ในหัวข้อการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกของเกษตรกรรายด้าน ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ปฏิบัติตามคำแนะนำบางครั้ง และปฏิบัติตามคำแนะนำ เนื่องจากต้องการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร โดยตามหลักการใช้ Chi-Square สามารถกำหนดค่าคะแนนเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรได้

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย ความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) ค่าต่ำสุด (minimum) ค่าสูงสุด (maximum) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) และค่าไคสแควร์ (Chi-Square) และกำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการทดลองและวิจารณ์

1. ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล

เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชายจำนวน 69 คน (ร้อยละ 53.90) มีอายุเฉลี่ย 52.10 ปี มีระดับการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 37.50) มีประสบการณ์ในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ 3 – 13 ปี (ร้อยละ 34.40)

2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร

เกษตรกร (ร้อยละ 53.90) มีแหล่งจำหน่ายกล้วยไม้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีตลาดรองรับเป็นบริษัท รายได้จากการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ของเกษตรกร เฉลี่ย 62,270.37 บาท/ไร่/ปี รายจ่ายในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ของเกษตรกร เฉลี่ย 26,600.17 บาท/ไร่/ปี จำนวนพื้นที่ในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ เฉลี่ยเท่ากับ 9.21 ไร่ จำนวนแรงงานในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ เฉลี่ย 3.82 คน

3. ปัจจัยเกี่ยวกับการใช้สารเคมีของเกษตรกร

เกษตรกรมีการใช้ปุ๋ยเคมีเร่งการเจริญเติบโตของต้นกล้วยไม้ เฉลี่ย 4 ครั้ง/เดือน โดยใช้สำหรับเป็นอาหารเสริม(เร่งราก/ขนาดดอก/บำรุงต้น) เฉลี่ย 3.75 ครั้ง/เดือน และสารป้องกันกำจัดศัตรูพืช เฉลี่ย 4.71 ครั้ง/เดือน เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่พบปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมี

4. การเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกล้วยไม้ของเกษตรกร

สื่อมวลชน เกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้เปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกล้วยไม้ โดยได้รับข้อมูลข่าวสารผ่านทางวารสารมากที่สุด (ร้อยละ 50.80)

สื่อบุคคล เกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้เปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกล้วยไม้ โดยได้รับข้อมูลข่าวสารจากเพื่อนบ้านมากที่สุด (ร้อยละ 46.10)

สื่อเฉพาะกิจ เกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้เปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกล้วยไม้ โดยได้รับข้อมูลข่าวสารจากการประชุมมากที่สุด (ร้อยละ 53.90)

สื่อออนไลน์ เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกล้วยไม้ผ่านสื่อออนไลน์ (ร้อยละ 60.20)

5. การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกของเกษตรกร

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่า เกษตรกรมีการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกโดยรวมอยู่ในระดับปฏิบัติตามคำแนะนำ (ค่าเฉลี่ย 1.91) เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า เกษตรกรมีระดับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกด้านโรงเรือนเพาะปลูก ด้านกระบวนการผลิตก่อนการเก็บเกี่ยว ด้านการเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว ด้านการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ด้านสุขภาพและการให้ความรู้ผู้ปฏิบัติงาน ด้านสวนกล้วยไม้หรือสภาพพื้นที่สวน อยู่ในระดับปฏิบัติตามคำแนะนำ (ค่าเฉลี่ย 1.91, 1.85, 1.85, 1.84, 1.50 และ 1.14 ตามลำดับ) และด้านการบันทึกข้อมูล มีการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับกล้วยไม้ตัดดอกโดยรวมอยู่ในระดับปฏิบัติตามคำแนะนำบางครั้ง (ค่าเฉลี่ย 0.72) ดัง Table 1

Table 1 Good agricultural practice (GAP) for cut – flower orchids.

(n=128)

good agricultural practice for cut – flower orchids	$\bar{X}$	S.D.	Level of practice
Orchid farm or farm condition	1.14	0.35	Practice according to an advice sometimes
Greenhouse	1.91	0.28	Practice according to an advice
Pest control	1.84	0.36	Practice according to an advice
Pre-harvest production	1.85	0.34	Practice according to an advice
Harvesting and postharvest practices	1.85	0.34	Practice according to an advice
Personal health and training of worker	1.50	0.72	Practice according to an advice
Record keeping	0.72	0.82	Practice according to an advice sometimes
Total	1.91	0.28	Practice according to an advice

6. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยเกี่ยวกับการใช้สารเคมี การเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกล้วยไม้ของเกษตรกรกับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกของเกษตรกรในตำบลบางยาง อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

จากการวิจัยพบว่า เกษตรกรมีการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกด้านสวนกล้วยไม้หรือสภาพพื้นที่สวน ผลสรุปคือ จำนวนแรงงานในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

เกษตรกรมีการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกด้านการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ผลสรุปคือ รายจ่ายจากการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

เกษตรกรมีการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกด้านการเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว ผลสรุปคือ ตลาดรองรับ มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

เกษตรกรมีการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกด้านการบันทึกข้อมูล ผลสรุปคือ ระดับการศึกษา จำนวนพื้นที่ในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ และจำนวนแรงงานในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ดัง Table 2

Table 2 Relationship between demographic factors, economic and social factors, using chemical substance factors, media exposure to information of orchids factors, with good agricultural practice (GAP) for cut – flower orchids of farmers, Bang Yang sub – district, Krathum Baen District, Samut Sakhon province.

The practice for cut – flower Orchids of farmers													
Factors	Orchid farm or farm condition		Greenhouse		Pest control		Pre-harvest production		Harvesting and postharvest practices		Personal health and training of worker		
	χ^2	p-value	χ^2	p-value	χ^2	p-value	χ^2	p-value	χ^2	p-value	χ^2	p-value	
1. Demographic factors													
1.1 Gender	0.059ns	0.809	0.170 ns	0.680	0.720 ns	0.396	0.146 ns	0.703	0.009 ns	0.925	0.229 ns	0.632 0.514 ns	0.474
1.2 Age	0.080 ns	0.778	0.002 ns	0.963	1.423 ns	0.233	0.232 ns	0.630	0.470 ns	0.493	0.926 ns	0.336 2.445 ns	0.118
1.3 Educational level	0.009 ns	0.923	0.142 ns	0.706	0.003 ns	0.959	0.063 ns	0.801	0.412 ns	0.521	1.810 ns	0.178 6.400*	0.011
1.4 Experience in orchids cultivation	0.126 ns	0.723	0.002 ns	0.961	0.101 ns	0.750	0.137 ns	0.711	0.311 ns	0.577	0.007 ns	0.931 0.572 ns	0.449
2. Economic and social factors													
2.1 Orchids market sale	1.447 ns	0.485	2.035 ns	0.361	2.892 ns	0.235	1.378 ns	0.502	0.985 ns	0.611	2.267 ns	0.322 0.844 ns	0.656
2.2 Marketing	0.174 ns	0.676	1.607 ns	0.205	0.026 ns	0.871	1.028 ns	0.311	4.484*	0.034	0.104 ns	0.747 0.011 ns	0.916
2.3 Income of orchids cultivation	0.895 ns	0.639	1.281 ns	0.527	0.336 ns	0.845	2.073 ns	0.355	2.113 ns	0.348	1.673 ns	0.433 0.286 ns	0.867
2.4 Expense of orchids cultivation	2.080 ns	0.353	2.999 ns	0.223	6.781*	0.034	5.188 ns	0.075	1.984 ns	0.371	0.546 ns	0.761 0.891 ns	0.641
2.5 Areas of orchids cultivation	0.938 ns	0.626	2.730 ns	0.255	2.372 ns	0.305	2.268 ns	0.322	2.454 ns	0.293	0.101 ns	0.951 7.673*	0.022
2.6 Labors	4.160*	0.041	1.219 ns	0.270	2.173 ns	0.140	0.021 ns	0.884	0.018 ns	0.893	1.486 ns	0.223 6.095*	0.041
2.7 Membership of the majority of orchids farmers	0.127 ns	0.721	0.124 ns	0.725	0.239 ns	0.625	2.937 ns	0.087	2.751 ns	0.097	3.089 ns	0.079 0.013 ns	0.910

Note: *Significant at the level 0.05, ns = non-significantTable 2 continued

Table 2 continued.

Factors	The practice for cut – flower Orchids of farmers									
	Orchid farm or farm condition	Greenhouse	Pest control	Pre-harvest production	Harvesting and postharvest practices	Personal health and training of worker	Record keeping			
	χ^2 p-value	χ^2 p-value	χ^2 p-value	χ^2 p-value	χ^2 p-value	χ^2 p-value	χ^2 p-value	χ^2	χ^2	p-value
3. Using chemical substance factors										
3.1 Chemicals for orchid cultivation										
3.1.1 Chemical fertilizers accelerate the growth of orchid.	0.318 ns	0.573	1.098 ns	0.295	1.108 ns	0.293	0.015 ns	0.903	1.455 ns	0.228
3.1.2 Supplement (rooting / flower size / nourishing)	1.105 ns	0.284	1.098 ns	0.295	0.008 ns	0.928	0.416 ns	0.519	0.507 ns	0.477
3.1.3 Pesticides	1.679 ns	0.195	0.620 ns	0.431	0.430 ns	0.512	0.792 ns	0.374	0.528 ns	0.467
3.2 Health problems from using chemical substance	1.334 ns	0.248	2.175 ns	0.140	3.754 ns	0.053	0.006 ns	0.939	0.119 ns	0.730
4. Media exposure of orchids factors										
4.1 Mass media	1.719 ns	0.423	0.622 ns	0.733	3.131 ns	0.209	2.009 ns	0.366	0.307 ns	0.857
4.2 People media	3.087 ns	0.378	2.943 ns	0.401	1.018 ns	0.797	0.160 ns	0.984	2.200 ns	0.532
4.3 Specialized media	5.411 ns	0.067	0.308 ns	0.857	2.510 ns	0.285	1.069 ns	0.586	2.124 ns	0.346
4.4 Online media	3.315 ns	0.191	2.909 ns	0.234	5.955 ns	0.051	0.930 ns	0.628	1.393 ns	0.498

Note: *Significant at the level 0.05, ns = non-significant Table 2 continued

วิจารณ์และสรุป

ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 26 – 81 ปีและมีอายุเฉลี่ย 52.10 ปี ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาประถมศึกษาซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของเบญจมาภรณ์ (2552) พบว่า เกษตรกรส่วนมากเป็นเพศชาย จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอายุ 31 – 60 ปี สะท้อนให้เห็นว่าเกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ มักจะเป็นผู้ที่มีการศึกษาประถมศึกษาและอยู่ในวัยกลางคน ในขณะที่เกษตรกรที่มีระดับการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไปมีสัดส่วนค่อนข้างน้อย เนื่องจากมีโอกาสในการประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมหรือบริการที่มีรายได้สูงกว่าภาคเกษตร และประสบการณ์ในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างนั้นมีจำนวนเฉลี่ย 20.18 ปี

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีแหล่งจำหน่ายกล้วยไม้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีตลาดรองรับเป็นบริษัทส่งออกซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรรถพล (2554) พบว่า ตลาดกล้วยไม้ส่วนใหญ่ของเกษตรกรคือ ส่งบริษัทส่งออก รายได้จากการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ของเกษตรกร เฉลี่ย 62,270.37 บาท/ไร่/ปี ซึ่งเมื่อเทียบกับงานวิจัยของเบญจมาภรณ์ (2552) ซึ่งเกษตรกรมีรายได้รวมทั้งหมดในครัวเรือนเฉลี่ย 1,184,200 บาทต่อปี ถือว่าเกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ในตำบลบางยาง มีรายได้ต่ำกว่าเกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ในอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เนื่องจากเกษตรกรในอำเภอบ้านแพ้วปลูกเลี้ยงกล้วยไม้เพื่อการส่งออกเป็นหลัก รายจ่ายในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ของเกษตรกร เฉลี่ย 26,600.17 บาท/ไร่/ปี จำนวนพื้นที่ในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้เฉลี่ย 9.21 ไร่ เมื่อเทียบกับงานวิจัยของสุปรียา (2552) พบว่า มีพื้นที่ในการผลิตกล้วยไม้เพื่อการส่งออก เฉลี่ย 8.1 ไร่ ถือว่าเกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ในตำบลบางยาง อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร มีพื้นที่ในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้มากกว่าเกษตรกรในตำบลหนองนกไข่ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ในขณะที่จำนวนแรงงานในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ เฉลี่ย 3.82 คน โดยมีแรงงานในครัวเรือน เฉลี่ย 2.05 คน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเบญจมาภรณ์ (2552) ซึ่งมีจำนวนแรงงานครัวเรือนภาคเกษตร 1 – 2 คน จำนวนแรงงานจ้าง เฉลี่ย 1.76 คน สำหรับการเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ของเกษตรกรส่วนมากเป็นสมาชิกสหกรณ์ผู้ประกอบการกล้วยไม้ไทย เนื่องจากเกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันเพื่อซื้อปัจจัยการผลิตกล้วยไม้ให้มีราคาที่ถูกลงและเกษตรกรได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องกล้วยไม้ผ่านทางวารสารของสหกรณ์ผู้ประกอบการกล้วยไม้อยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอรรถพล (2554) ที่ พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ปลูกกล้วยไม้

ปัจจัยเกี่ยวกับการใช้สารเคมีพบว่า เกษตรกรมีการใช้ปุ๋ยเคมีเร่งการเจริญเติบโตของต้นกล้วยไม้ เฉลี่ย 4 ครั้ง/เดือน ใส่อาหารเสริม (เร่งราก/ขนาดดอก/บำรุงต้น/บำรุงสี) เฉลี่ย 3.75 ครั้ง/เดือน และใส่สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช เฉลี่ย 4.71 ครั้ง/เดือน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอรรถพล (2554) พบว่า เกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ใส่ปุ๋ยเคมีและฮอร์โมนประมาณ 1 – 5 ครั้ง/เดือน มีการกำจัดศัตรูพืช 1 – 5 ครั้ง/เดือน ในส่วนของปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมี พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมี

การเปิดรับข้อมูลข่าวสารของเกษตรกร พบว่า ในด้านสื่อมวลชน เกษตรกรมีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากวารสารมากที่สุด รองลงมาคือ วิทยุ/โทรทัศน์/หนังสือพิมพ์/หนังสือเกี่ยวกับการเกษตร และเกษตรกรไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชนมีจำนวนน้อยที่สุดสื่อบุคคล พบว่า เกษตรกรมีการรับข้อมูลข่าวสารจากเพื่อนบ้านมากที่สุด รองลงมาคือ สมาชิกในครัวเรือน/ญาติพี่น้อง ผู้นำชุมชน/เจ้าหน้าที่ของรัฐ และเกษตรกรที่ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อบุคคลมีจำนวนน้อยที่สุดสอดคล้องกับแนวคิดของ De Fleur (1970) ที่ว่า ความสนิทใกล้ชิดกับเพื่อนบ้านเพื่อนร่วมงาน และครอบครัวมีผลต่อการรับข้อมูลข่าวสาร หรือเรียกว่า อิทธิพลของบุคคล (Personal Influence) ซึ่งมีอิทธิพลมากกว่ากลุ่มบุคคลที่มีความใกล้ชิดน้อยกว่า

สื่อเฉพาะกิจ พบว่า เกษตรกรมีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากการประชุมมากที่สุด รองลงมาคือ การอบรม และเกษตรกรที่ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อเฉพาะกิจ ในขณะที่การเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อออนไลน์นั้นพบว่า เกษตรกรไม่ได้เปิดรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อออนไลน์มากที่สุด รองลงมาคือการรับสื่อออนไลน์ทาง เว็บไซต์/เฟซบุ๊ก/ยูทูบ และ ไลน์

ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ระดับการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกในด้านการบันทึกข้อมูล (ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05) เนื่องจากเกษตรกรผู้ปลูกกล้วยไม้ที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษาส่วนใหญ่อ่านออก เขียนได้ แต่มักจะใช้ประสบการณ์และความเคยชินในการปลูกกล้วยไม้มากกว่าเกษตรกรที่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษาขึ้นไปที่มีการจดบันทึกข้อมูลในการปลูกกล้วยไม้ไว้อย่างสม่ำเสมอ เพื่อที่จะสามารถนำข้อมูลย้อนหลังกลับมาดูได้หากเกิดข้อผิดพลาดกับผลผลิตจะทำให้สามารถแก้ไขได้อย่างถูกต้อง

ตลาดรองรับ พบว่า มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกในด้านการเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว (ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05) เนื่องจากผลผลิตกล้วยไม้ที่เป็นที่ต้องการของตลาดจะต้องมีความสมบูรณ์ดอกบานสวย ความยาวของก้าน ขนาดดอก สีดอก เป็นไปตามกำหนด และราคาผลผลิตขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของผลผลิต ซึ่งมีผลต่อกระบวนการในการเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยวกล้วยไม้ของเกษตรกร

รายจ่ายจากการปลูกกล้วยไม้ พบว่า มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกในด้านการป้องกันกำจัดศัตรูพืช (ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05) เนื่องจากปัจจัยการผลิตกล้วยไม้มีราคาสูง เช่น ปุ๋ยเคมี สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช ซึ่งเกษตรกรต้องใช้ในปริมาณมากเพื่อป้องกันโรคและแมลงที่จะเข้าทำลายผลผลิตกล้วยไม้

จำนวนพื้นที่ในการปลูกกล้วยไม้ พบว่า มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกในด้านการบันทึกข้อมูล(ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05) เนื่องจากเกษตรกรที่มีพื้นที่ในการปลูกกล้วยไม้จำนวนมากจำเป็นต้องมีการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการปลูกกล้วยไม้ เช่น วันใส่สารเคมี ชนิดของสารเคมีที่ใช้ วันเก็บเกี่ยว ชื่อลูกค้า เพื่อสามารถนำกลับมาดูย้อนหลังได้เมื่อเกิดปัญหาจะได้ทำการแก้ไขได้ทัน และถูกต้อง

จำนวนแรงงานในการปลูกกล้วยไม้ พบว่า มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกในด้านสวนกล้วยไม้หรือสภาพพื้นที่สวน ด้านการบันทึกข้อมูล(ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05) เนื่องจากจำนวนแรงงานในการปลูกกล้วยไม้ในแต่ละสวนมีจำนวนแรงงาน ประมาณ 1 – 3 คน ซึ่งมีปริมาณไม่มาก อาจทำให้การดูแลสภาพพื้นที่ภายในสวนไม่ทั่วถึง และบางจุดอาจถูกละเลยไป จนทำให้เป็นสาเหตุของการเกิดโรคหรือเป็นปัญหาต่อผลผลิตกล้วยไม้

จำนวนครั้งที่เกษตรกรใช้ปุ๋ยเคมีเร่งการเจริญเติบโตของต้นกล้วยไม้ อาหารเสริม (เร่งราก/ขนาดดอก/บำรุงต้น) และสารป้องกันกำจัดศัตรูพืช พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก (ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05)

ปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมีที่เกษตรกรเป็น พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก(ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05)

การเปิดรับข้อมูลข่าวสารผ่าน สื่อมวลชน สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อออนไลน์ พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก(ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05)

การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกของเกษตรกร จากการวิจัย พบว่า เกษตรกรมีการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกโดยรวมอยู่ในระดับปฏิบัติตามคำแนะนำ เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า เกษตรกรมีระดับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกด้านสวนกล้วยไม้

หรือสภาพพื้นที่สวน ด้านโรงเรือนเพาะปลูก ด้านการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ด้านกระบวนการผลิตก่อนการเก็บเกี่ยว ด้านการเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว ด้านสุขภาพและการให้ความรู้ผู้ปฏิบัติงาน อยู่ในระดับปฏิบัติตามคำแนะนำ ส่วนด้านการบันทึกข้อมูลอยู่ในระดับปฏิบัติตามคำแนะนำบางครั้ง

ข้อเสนอแนะ

1. เกษตรกรส่วนใหญ่มีการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกในด้านการบันทึกข้อมูล อยู่ในระดับการปฏิบัติตามคำแนะนำบางครั้ง ซึ่งการบันทึกข้อมูลเป็นสิ่งสำคัญกับเกษตรกรในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ให้ได้ประสิทธิภาพและเป็นผลสำเร็จตามเป้าหมาย แต่เกษตรกรยังไม่เห็นความสำคัญเจ้าหน้าที่ภาครัฐจึงควรมีบทบาทในการให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก และส่งเสริมในเรื่องการบันทึกข้อมูลแก่เกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ในตำบลบางยาง อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ให้มากขึ้น

2. ควรมีข้อระเบียบหรือแตกต่างระหว่างสวนที่ได้รับรองมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกกับสวนที่ไม่ได้รับรองมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกในเรื่องของราคาผลผลิต เจ้าหน้าที่ภาครัฐควรเข้ามาดูแลอย่างเร่งด่วนเพื่อผลประโยชน์ของเกษตรกรและการจัดการรายได้และรายจ่ายในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ได้อย่างเป็นระบบ

3. ทางภาครัฐควรมีการการจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ในเรื่องการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP) สำหรับกล้วยไม้ตัดดอกเพื่อให้เกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ได้รับความรู้อย่างถูกต้อง และในงานวิจัยนี้เห็นได้ว่าการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ผ่านสื่อออนไลน์ยังมีน้อย เจ้าหน้าที่ภาครัฐจึงควรสอดแทรกเรื่องการใช้สื่อออนไลน์ให้แก่เกษตรกรเพื่อความรวดเร็วในการรับข้อมูลข่าวสาร และควรมีการจัดประชุมเพื่อแสดงข้อดีของการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี(GAP)สำหรับกล้วยไม้ตัดดอก เช่น เรื่องของสุขภาพขณะภายในสวนกล้วยไม้ การลดการใช้สารเคมี หรือการใช้สารเคมีในอัตราที่เหมาะสมเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2552. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประกาศใช้ มาตรฐานสินค้าเกษตร (การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับกล้วยไม้ตัดดอก). ม.ป.ท.
- _____. 2558. ปัญหาในการปลูกเลี้ยงกล้วยไม้. ม.ป.ท.
- _____. 2559. แหล่งปลูกกล้วยไม้ที่สำคัญของไทย. (Online). <http://www.doa.go.th/pibai/pibai/n15/v12-jan/rai.html>, 24 กรกฎาคม 2559.
- กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ. 2558. ความนิยมกล้วยไม้ไทย. (Online). http://www.ditp.go.th/contents_attach/92375/92375.pdf, 24 กรกฎาคม 2559.
- เบญจมาภรณ์ กลัดกลีบ และเชษฐา สุขกำเนิด. 2552 ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามระบบการจัดการคุณภาพ (Good Agricultural Practices: GAP) สำหรับกล้วยไม้ ตามโครงการผลักดันการส่งออกกล้วยไม้ ของเกษตรกรอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร. ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(ธุรกิจการเกษตร). สาขาธุรกิจการเกษตร,มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุปรียา เมียนเพชร เอมอร อังสุรัตน์ จุฬารัตน์ วัฒนะ เสริมศิริ จันทเปรม และวัชร เลิศมงคล. 2552 ความต้องการพัฒนาการผลิตแบบเครือข่ายของเกษตรกรผู้ปลูกกล้วยไม้เพื่อการส่งออก กรณีศึกษาพื้นที่ตำบลหนองนกไข่ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน.
- สุรินทร์ นิยมางกูร. 2553. การวิเคราะห์ข้อมูลตัวอย่างความพึงพอใจในสภาพความเป็นอยู่ปัจจุบันของเกษตรกรในชนบทแห่งหนึ่ง. ฐานบัณฑิต. กรุงเทพฯ. 177 น.
- สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. 2557. การผลิตแบบเกษตรที่ดีที่เหมาะสม (Good Agricultural Practice : GAP) (Online). http://www.acfs.go.th/news/docs/acfs_03-08-54-002.pdf, 17 กันยายน 2559.

อรรถพล กวีกิจบัณฑิต สาวิตรี รังสิภัทร และพัฒนา สุขประเสริฐ. 2554. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อรายได้จากการผลิตกล้วยไม้ของเกษตรกรผู้ปลูกเลี้ยงกล้วยไม้ในพื้นที่จังหวัดนครปฐม สมุทรสาครและกรุงเทพมหานคร. วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (ส่งเสริมการเกษตร). สาขาส่งเสริมการเกษตร, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

De Fleur, M. L. 1970. Theory of Mass Communication. New York: David McKay Company